

Skillnader mellan mammans och pappans arbetsinkomst och betydelsen för pappornas uttag av föräldrapenning

Av Sara Örnhall Ljungh och Håkan Nyman

Syfte

Denna PM analyserar hur pappor med barn födda år 2000 tagit ut föräldrapenningdagar fram till och med det år barnet fyllt 2 år. Analyserna görs genom att mäta antal dagar pappan tagit ut.

Huvudfrågan är om skillnaden i lön/arbetsinkomst mellan föräldrarna påverkar deras uttag. Skillnaden mäts dessutom klassindelad beroende på om mamman, pappan hade en inkomst under respektive över taket i föräldraförsäkringen. Analysen kan även ses som en uppdatering av tidigare studier kring föräldrarnas fördelning av föräldrapenningdagar.

Bakgrund

En uppdatering och revidering av resultaten i budgetpropositionen 2004/05 har gjorts vilken visar hur fördelningen av familjens föräldrapenningdagar såg ut beroende på om mamman, pappan eller bägge hade en inkomst under respektive över taket i föräldraförsäkringen.¹

I hushåll där mammorna har en inkomst över taket och pappan har en inkomst under taket tar papporna ut närmare 19 procent av föräldrapenningdagarna. I hushåll där det motsatta gäller (dvs. pappans inkomst är högre och mammans lägre än taket) utnyttjar papporna 16 procent av dagarna.

Resultaten visar att i hushåll där båda föräldrarna har inkomster som överstiger taket och där bägge föräldrarna har inkomster under taket är pappornas uttag av föräldrapenningdagar 16 respektive 17 procent.

Utifrån dessa resultat tycks det inte bara vara det ekonomiskt mest rationella som avgör fördelningen av uttaget. Om det bara var

¹ Beräkningar grundar sig på samtliga uttag av föräldrapenning under år 2003.

ekonomin som bestämde hur fördelningen av föräldrapenning-uttaget gjordes skulle männen ta ut en majoritet av dagarna i de fall då kvinnan har högre inkomst än männen. Det mest framträdande i resultatet är att i familjer där mamman har en inkomst över taket och pappan under taket tar pappan ut mest. En följdfråga är om skillnaden i pappornas uttag kan förklaras ytterligare om storleken på skillnaden i inkomst mellan mamman och pappan beaktas.

Frågeställningen utifrån ovan är således – påverkar skillnaderna i lön (året innan barnets födelse) pappornas uttag. Dessutom kontrolleras för övriga faktorer som tidigare har visat sig ha en statistisk effekt², detta för att renodla själva inkomstens inverkan på pappornas uttag.

Metod och data

Underlaget för analysen är en samkörning av SCB:s LINDA-databas med RFV:s föräldrapenningregister åren 1999–2002. Analysen avser barn som är födda år 2000. Utifrån data är det bland annat möjligt att identifiera föräldrarnas och familjens egenskaper såsom t.ex. familjeförhållanden, inkomster, utbildning och föräldrapenninguttag. Familjernas egenskaper studeras mellan åren 1999 och 2002. Under denna period har också en majoritet av familjernas föräldrapenningdagar använts.

Alla de föräldrapenningdagar respektive förälder tagit ut under perioden har summerats per förälder och hushåll över respektive period. Delar av dagar har räknats om till hela dagar. Föräldrapenning enligt såväl lägsta nivå, garantinivå som sjukpenninggrundad nivå har beaktats i beräkningarna. Par som separerar under perioden samt par med adopterade barn som inte är födda år 2000 och flerbarnsfödslar inkluderas inte i analysen. Sammanlagt analyseras uttaget av föräldrapenning för 5 058 barn, eller 10 116 föräldrar³. Urvalet har viktats med hänsyn till hushållets storlek och analysmaterialet är ett representativt urval av den delpopulation (sammanboende med barn födda år 2000) som studeras. De

² Se t.ex. Sundström, M., & Duvander, A-Z. (2002) *Gender Division of Childcare and the Sharing of Parental Leave among New Parents in Sweden*. *European Sociological Review* 18:433–447 (2002), RFV (2002) *Spelade pappamånaden någon roll*. RFV Analyser 2002:14. Riksförsäkringsverket, Stockholm.

³ Vi har dock i redovisade analyser valt att exkludera föräldrar utan arbetsinkomst, dels förenklas beräkningsförfarandet, dels därför att skillnaderna jämfört med att inbegripa dem i analysen är mycket små.

variabler som analyseras presenteras i följande tabell och i appendix redovisas deskriptiv statistik.

Variabler

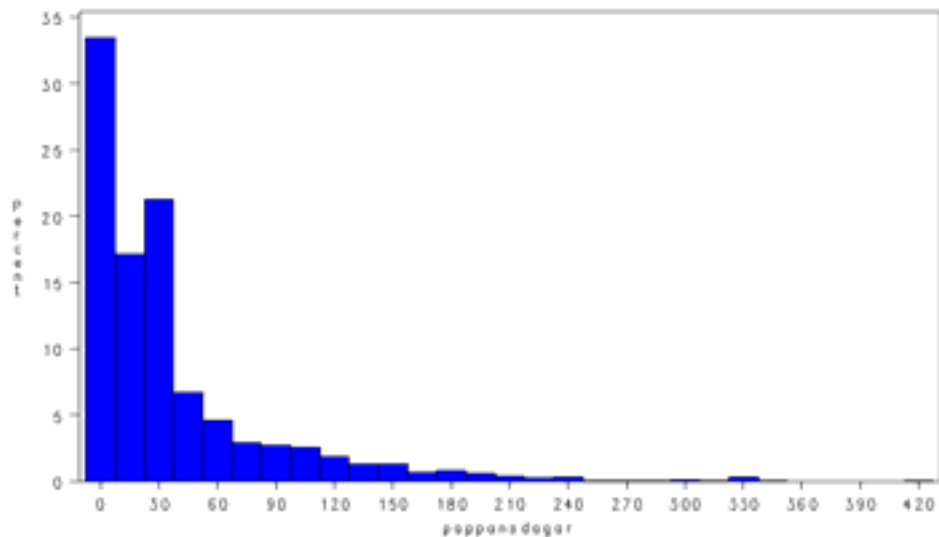
	Mätår
<i>Endogena variabler</i>	
Antal dagar pappan tagit ut	2000–2002
<i>Exogena variabler</i>	
Mammans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd	1999
Mammans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd i kvadrat	1999
Pappans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd	1999
Pappans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd i kvadrat	1999
Skillnaden mellan pappans och mammans arbetsinkomst i förhållande till familjens inkomst	1999
Bägge föräldrarna under taket i föräldraförsäkringen	1999
Bägge föräldrarna över taket i föräldraförsäkringen	
Mamman över taket, pappan under taket	
Pappan över taket, mamman under taket	
Pappans minus mammans ålder	2000
Syskon finns i familjen vid barnets födelse	2000
Syskon tillkommer under mätperioden	2001–2002
Familjen bor i Stockholm, Göteborg eller Malmö	2000
Pappan jobbar inom privat sektor	2000
Pappan jobbar inom statlig sektor	
Pappan jobbar inom kommunal sektor	
Pappans sektor okänd	
Bägge föräldrarna högst gymnasial utbildning	2002
Bägge föräldrarna eftergymnasial utbildning	
Mamman eftergymnasial och pappan högst gymnasial utb.	
Mamman högst gymnasial och pappan eftergymnasial utb.	
Bägge föräldrarna födda i Sverige	2000
Bägge föräldrarna utlandsfödda	
Pappan utlandsfödd mamman född i Sverige	
Mamman utlandsfödd pappan född i Sverige	

Den variabel som studeras är antal föräldrapenningdagar pappan tar ut mellan år 2000–2002. Hur pappans respektive mammans fördelning ser ut under denna period redovisas i följande diagram.

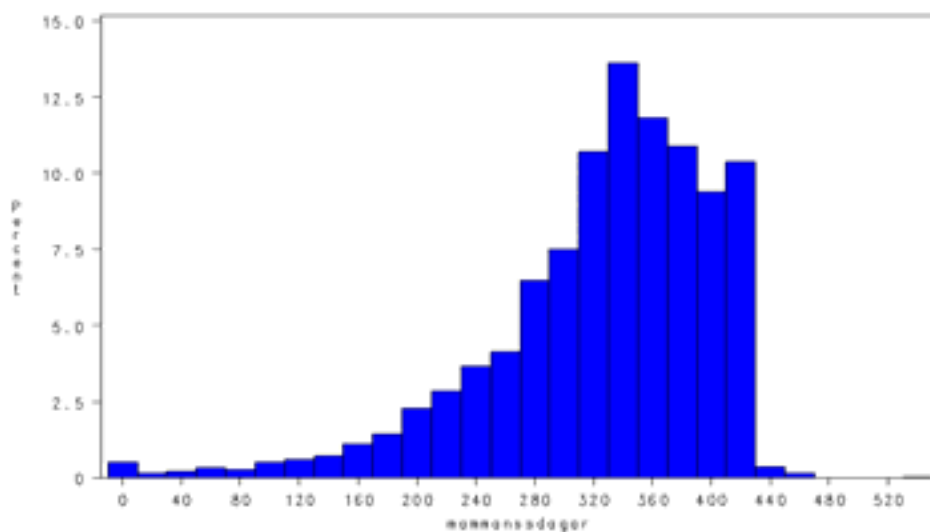
En stor andel av papporna tar under de första åren inte ut några dagar alls och en relativt stor andel tar ut omkring 30 dagar, den

s.k. pappamånaden. Mammorna tar däremot ut den avgjort största delen av familjens föräldrapenningdagar och störst andel återfinns kring 350 dagar.

Pappans uttag av föräldrapenningdagar år 2000–2002 för barn födda år 2000

Mammans uttag av föräldrapenningdagar år 2000–2002 för barn födda år 2000

Resultat

I tabellen nedan skattas effekten på pappornas uttag av föräldrarnas och familjens ekonomiska förhållanden, samtidigt som hänsyn tas till andra egenskaper som kan tänkas påverka fördelningen av uttagna dagar. Flera tänkbara kombinationer av variabler är möjliga men vi redovisar här endast ett fåtal eftersom skillnaderna mellan modellerna generellt är små.

Tre olika modeller har beräknats, med olika kombinationer av de ekonomiska variablerna. Den beroende variabeln är antalet föräldrapenningdagar pappan tagit ut under den observerade perioden.⁴ Alla parameterskattningar är statistiskt signifikanta vid enprocentsnivån, undantaget variabeln som indikerar om det redan fanns barn i familjen vid periodens början.

I modell 1 skattas effekten av pappans arbetsinkomst på antalet dagar han tar ut. En positiv parameterskattning betyder att ju högre inkomst pappan har desto fler dagar tar han ut, eller med andra ord, för varje ökning av pappans inkomst med 10 000 kronor tar pappan ut ytterligare ca 5 dagar. Om denna variabel kvadreras får man indikation på om ökningen i uttag fortsätter eller avtar vid ökade inkomster. En negativ parameterskattning antyder här att ökningen av pappans uttag av föräldrapenningdagar minskar vid höga inkomster.

Skattningarna vilka indikerar om pappan och mamman har inkomster över respektive under taket i föräldraförsäkringen visar att då mamman har en inkomst över taket tar pappan ut fler dagar jämfört med familjer där mamman har inkomster under taket, detta oavsett om pappan har inkomster över eller under taket. Detta är något oväntat då tidigare analyser har visat att pappor med en inkomst över taket tar ut färre dagar. I kombination med att också mamman har en inkomst över taket tenderar dock mammans egenskaper att dominera, eller snarare egenskaperna i dessa familjer har ett positivt samband med pappornas uttag. Den grupp som tar ut mest är då mamman har en inkomst över taket medan pappan har en inkomst under. I de fall då mamman har en inkomst under taket och pappan över taket tenderar pappan att ta ut minst antal dagar. Sammanfattningsvis tycks det mest ekonomiskt rationella avgöra vilken grupp som tar ut mest. Papporna tar ut mest då familjen

⁴ En identisk analys har gjorts även för pappans andel av familjens föräldrapenningdagar och utfallen uppvisar samma effekter och storheter. Vi har av pedagogiska skäl valt att här endast presentera antal uttagna dagar.

förlorar minst, det vill säga då mamman har en inkomst över taket och pappan under taket. Minst tar de ut då de förlorar mest, det vill säga då pappan har en inkomst över taket och mamman en inkomst under taket.

En uppsättning variabler vilka kan tänkas ha en stark effekt på pappornas uttag är om de arbetar inom statlig jämfört med privat sektor. De statliga avtalsförsäkringarna täcker upp en stor del av inkomstbortfallet vid föräldraledighet, vilket kan antas stimulera pappornas uttag. Liknande avtal finns även inom den privata sektorn, hur många som omfattas av dessa avtal är dock oklart⁵. Inte oväntat tar pappor anställda i den statliga sektorn ut fler dagar jämfört med privatanställda pappor. Detsamma gäller, om än i något lägre grad pappor i kommunal sektor. Pappor som saknar sektorstillhörighet är här en mindre restpost vilken vi, på grund av osäkerhet vilka som ingår, väljer att inte kommentera.

Om familjen bor i en storstad tar pappan ut fler dagar jämfört med familjer i övriga delar av landet. Skillnaden i ålder mellan pappan och mamman är svag men positiv och statistiskt signifikant och antyder att ju större åldersskillnad mellan pappan och mamman desto fler dagar tar pappan ut. Om det föds ytterligare ett barn i familjen under observationsperioden ökar detta pappornas uttag.

Skattningarna av föräldrarnas utbildning kan till stor del sägas återspegla utfallen i "tak" variablerna. I familjer där bägge föräldrarna har en högskoleutbildning (analogt med att bägge föräldrarna har en inkomst över taket) tar pappan ut fler dagar, jämfört med familjer med högst gymnasieutbildning. Har pappan en högre utbildning jämfört med mamman tar han ut färre dagar och omvänt tar pappan ut fler dagar då mamman har högskoleutbildning och pappan gymnasieutbildning.

Slutligen visar parameterskattningarna att i familjer där pappan är född i Sverige tar papporna ut mer än om han är utlandsfödd. Den grupp som tar ut mest är de då pappan är född i Sverige och mamman utomlands. Det bör här noteras att det sannolikt finns stora skillnader beroende på vilka länder föräldrarna kommer ifrån men också hur länge de bott i landet.⁶

Storleksmässigt är skillnaden i uttag beroende på olika variabler inte så stora t.ex. så ska resultatet tolkas så att då pappan arbetar i den statliga sektorn tar han ut i snitt 13 dagar mer än en pappa som

⁵ En kartläggning pågår för närvarande av Eskil Wadensjö på SOFI, Stockholms universitet.

⁶ En analys av hur utlandsfödda föräldrars föräldrapenninguttag fördelar sig genomförs för närvarande inom Försäkringskassan av Ann Zofie Duvander och Stina Berggren.

arbetar i privat sektor. Men om karakteristika för ett hushåll på många sätt är sådana som innebär att de i genomsnitt tar ut fler dagar jämförs med ett hushåll som inte har denna sammansättning kan den genomsnittliga skillnaden bli mycket stor. Exempelvis om jämförelse görs mellan ett hushåll med två högskoleutbildade, pappan arbetar i statlig sektor, mamman har en inkomst över taket men inte pappan och bägge är svenskfödda med ett hushåll där bägge har högst gymnasieutbildning, pappan arbetar privat, pappan har en inkomst över taket men inte mamman och bägge är utlandsfödda. Skillnaden i pappans uttag mellan grupperna skulle utifrån ovan jämförelse i genomsnitt bli ca 70 dagar. Jämfört med familjens totala antal föräldrapenningdagar kan det tyckas vara få dagar, men om man beaktar att det genomsnittliga antal pappan tagit ut under perioden var 38 dagar är skillnaden betydande.

Vad som skiljer sig mellan modell 1 och modell 2 är att i modell 1 analyseras den inverkan pappans inkomst har på pappornas uttag och i modell 2 inverkan av mammans inkomst på pappornas uttag. Modell 2 visar att om istället mammans inkomst och inkomst i kvadrat skattas i modellen har dessa omvänd effekt så att ju högre inkomst mamman har desto fler dagar tar pappan ut. En positiv parameterskattning för den kvadrerade inkomsten antyder att pappans uttag av föräldrapenningdagar ökar mer vid höga inkomster för mamman.

I modell 3 har slutligen mammans inkomst bytts ut mot den relativa löneskillnaden mellan föräldrarna, eller pappans inkomst minus mammans inkomst i förhållande till familjens inkomst. Skattningarna visar att ju större den relativa skillnaden är desto fler dagar tar pappan ut. Även om effekten är mycket svag är utfallet något oväntat. Man skulle kunna anta att det är i familjer där pappans inkomst utgör den största andelen av familjens inkomst som troligen förlorar mest i kronor och ören på att pappan tar ut fler dagar. Det kan dock vara så att skillnaderna i inkomst är tydligare då en uppdelning görs efter kombinationer av över respektive under tak. Här har beräknats effekterna över samtliga, i följande avsnitt går vi ett steg vidare och analyserar hur utfallen ser ut då separata skattningarna görs för olika kombinationer av "tak-variabeln".

Generellt kan sägas att resultaten i de tre modellerna är mycket stabila och de uppvisar samma tecken och liknande storlek i effekt på pappornas uttag. Slutligen kan noteras att tidigare analyser uppvisat liknande effekter på föräldrarnas fördelning av uttag under

början och mitten 1990-talet, undantaget den relativa löneskillnaden mellan föräldrarna och kombinationerna av om pappan och mamman har en inkomst över respektive under taket.

**Analys av pappornas föräldrapenninguttag år 2000–2002*
(multivariata Tobit analyser)**

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Intercept	13	25	16
Pappans arbetsinkomst	5		
Pappans arbetsinkomst i kvadrat	-0,7		
Mammans arbetsinkomst		-5	
Mammans arbetsinkomst i kvadrat		0,7	
Relativ löneskillnad (pappans inkomst – mammans i förhållande till familjens inkomst)			0,2
Bägge föräldrarna har inkomster under taket	0	0	0
Bägge föräldrarna har inkomster över taket	9	11	8
Mamman har inkomst under taket och pappan inkomst över taket	-11	-9	-15
Mamman har inkomst över taket och pappan inkomst under taket	28	31	36
Pappan jobbar inom privat sektor	0	0	0
Pappan jobbar inom statlig sektor	13	14	15
Pappan jobbar inom kommunal sektor	11	11	12
Pappan saknar sektorstillhörighet	18	15	18
Familjen bor i Stockholm, Göteborg eller Malmö	11	10	10
Skillnaden mellan pappans och mammans ålder	0,3	0,2	0,2
Familjen får ett ytterligare ett barn under observationsperioden	8	8	8
Barnet har minst ett syskon då det föds	-0,2	-0,2	-0,2
Bägge föräldrarna har högst gymnasieutbildning	0	0	0
Bägge föräldrarna högskoleutbildning	16	16	17
Mamman har gymnasieutbildning, pappan högskoleutbildning	-6	-6	-6
Mamman har högskoleutbildning, pappan gymnasieutbildning	9	9	9
Bägge föräldrarna födda i Sverige	0	0	0
Bägge föräldrarna födda utomlands	-16	-19	-18
Mamman född i Sverige, pappan utomlands	-12	-12	-10
Mamman född utomlands, pappan i Sverige	8	8	7
_Sigma	62	62	62
Log Likelihood	-163 689	-163 789	-163 651
Antal observationer	4 691	4 691	4 691

* Kursiverade resultat är icke signifikanta övriga parameterskattningar signifikanta vid 1 % nivå.

En analys av löneskillnader och taket

Frågan som vi ställde inledningsvis var om stora skillnader i arbetsinkomst har olika effekt beroende på om mamman eller pappan har höga eller låga inkomster. Parameterskattningarna för om mamman och pappan har inkomster under respektive över taket i föräldraförsäkringen antyder delvis detta. För att utröna om skillnader i arbetsinkomst slår olika beroende på om bägge föräldrarna har en inkomst över eller under taket har utfallen vid olika kombinationer av dessa beräknats i nästa tabell. På grund av begränsningar i urvalets storlek har vi valt att redovisa en modell med ett färre antal variabler.

Resultaten visar att ju större relativa skillnader i arbetsinkomst ju färre föräldrapenningdagar tar pappan ut då pappan har en inkomst över taket oavsett om mammans inkomst ligger över eller under taket. Tolkningen är att pappan tar ut 1,3 respektive 0,3 dagar mindre för varje procentökning i den relativa inkomstskillnaden.

Omvänt är pappornas uttag svagt positivt då pappan har en inkomst under taket oavsett om mamman har en inkomst över eller under taket.⁷ Resultatet kan också tolkas som att ju större pappans andel är av familjens inkomst desto färre dagar tar pappan ut. Även om familjer med höga familjeinkomster har lättare att bära det ökade inkomstbortfall det innebär för familjen att pappan tar ut dagar så agerar de ekonomiskt rationellt, genom att familjens relativa inkomstbortfall blir lägre om pappan tar ut färre dagar.

⁷ Ett liknande utfall erhålls om istället för relativ inkomstskillnad används pappans minus mammans inkomst.

Pappornas uttag och skillnader i arbetsinkomst och taket*

	Bägge över tak	Bägge under tak	Mamman under tak, pappan över tak	Mamman över tak, pappan under tak
Intercept	65	22	27	71
Relativ inkomst	-1,3	0,3	-0,3	0,8
Skillnaden mellan pappans och mammans ålder	-0,3	0,2	-0,4	0,9
Familjen får ett ytterligare ett barn under observationsperioden	-3	6	9	10
Barnet har minst ett syskon då det föds	-2,0	-0,7	0,5	2,0
Familjen bor i Stockholm, Göte- borg eller Malmö	9	10	11	-4
_Sigma	57	65	58	66
Log likelihood	-8 455	-113 110	-39 371	-3 715
Antal observationer	211	3 247	1 181	83

* Kursiverade tal ej statistiskt signifikanta vid 10 % nivån, övriga statistiskt signifikanta vid 1 % nivån.

Sammanfattning

Resultaten visar att ekonomin i sig inte är styrande för hur många föräldrapenningdagar pappan tar ut och enstaka egenskaper har genomgående en relativt svag effekt på pappans uttag. Beräkningar för vissa kombinationer av egenskaper visar dock att skillnaderna mellan grupper av familjer kan vara stora.

Utifrån analysen av taket i föräldraförsäkringen kan man argumentera att familjen i vissa avseenden agerar ekonomiskt rationellt. Pappan tar ut fler dagar då mamman har högst inkomst och då det relativa inkomstbortfallet är lägre, och mest tar papporna ut då mamman har en inkomst över taket och pappan under taket. Om familjen agerade fullständigt ekonomiskt rationellt skulle dock pappornas uttag vara lika stort som mammans, vilket ju inte är fallet.

Vad gäller skillnader i arbetsinkomst mellan föräldrarna tenderar pappan att ta ut färre dagar ju större skillnaden är då han har en inkomst över taket. Då pappan istället har en inkomst under taket tenderar hans uttag att öka med skillnaderna i arbetsinkomst.

Appendix

Deskriptiv statistik

<i>Endogena variabler</i>	
Antal dagar pappan tagit ut	38 dagar
<i>Exogena variabler</i>	
Mammans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd	170 000 kr
Pappans arbetsinkomst + arbetsmarknadsstöd	254 000 kr
Skillnaden mellan pappans och mammans arbetsinkomst i förhållande till familjens inkomst	8 %
Bägge föräldrarna under taket i föräldraförsäkringen	68 %
Bägge föräldrarna över taket i föräldraförsäkringen	5 %
Mamman över taket, pappan under taket	25 %
Pappan över taket, mamman under taket	2 %
Pappans minus mammans ålder	2,5 år
Syskon finns i familjen vid barnets födelse	53 %
Syskon tillkommer under mätperioden	17 %
Familjen bor i Stockholm, Göteborg eller Malmö	27 %
Pappan jobbar inom privat sektor	79 %
Pappan jobbar inom statlig sektor	8 %
Pappan jobbar inom kommunal sektor	10 %
Pappans sektor okänd	3 %
Bägge föräldrarna högst gymnasial utbildning	48 %
Bägge föräldrarna eftergymnasial utbildning	25 %
Mamman eftergymnasial och pappan högst gymnasial utb.	15 %
Mamman högst gymnasial och pappan eftergymnasial utb.	11 %
Bägge föräldrarna födda i Sverige	84 %
Bägge föräldrarna utlandsfödda	7 %
Pappan utlandsfödd mamman född i Sverige	5 %
Mamman utlandsfödd pappan född i Sverige	4 %

n = 4 691.

Barnperspektiv i föräldraförsäkringen

Av Lena Nyberg

Sverige och barnkonventionen

Sverige ratificerade FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) efter att en totalt enig och reservationslös riksdag fattat beslut den 21 juni 1990, (prop. 1989/90:107, bet. 1989/90:SoU28).

Sverige har med andra ord åtagit sig att leva upp till barnkonventionen på alla nivåer i det svenska samhället.

Det innebär i sin tur att nationalstaten Sverige ska strukturera och organisera samhället så att konventionens alla krav kan uppfyllas vid alla beslut som indirekt eller direkt berör barn upp till 18 år i Sverige. Det kräver också att staten aktivt och systematiskt utvärderar genomförandet för att på så sätt bevaka att konventionen efterlevs.

Barnombudsmannen och Barnkonventionen

Som en direkt följd av att Sverige ratificerat barnkonventionen inrättades myndigheten Barnombudsmannen. Barnombudsmannen ska enligt den lag som reglerar myndigheten företräda barns och ungas intressen och på ett övergripande och generellt plan bevaka gällande rätt och dess tillämpning samt även initiera ny lagstiftning. Myndigheten ska även informera om barnkonventionen och på olika sätt driva på samt bevaka genomförandet av den. Myndigheten får inte ingripa i enskilda ärenden eller utöva tillsyn över andra verksamheter.

De fyra grundprinciperna i barnkonventionen har både en självständig betydelse men har också sammantaget bäring på hur de övriga artiklarna i konventionen ska tolkas. De fyra grundprinciperna i barnkonventionen är: principen om icke-diskriminering (artikel 2), principen om barnets bästa (artikel 3), principen

om rätten till liv och utveckling (artikel 6) och principen om rätten att få komma till tals och att bli respekterad (artikel 12).

Myndigheten Barnombudsmannen styrs förutom av lagen om Barnombudsmannen även av regleringsbrev från regeringen. Barnombudsmannens verksamhet präglas av ambitionen att lyfta barnkonventionen från att bara vara ett vackert och viktigt dokument till att bli konkret i handling. Det handlar helt enkelt om att driva på, stimulera och bevaka att konventionen genomförs och efterlevs i alla dagliga beslut och situationer som på olika sätt, direkt och indirekt, berör barn och unga i deras vardag och under deras uppväxt.

Barnperspektiv

Barnombudsmannen strävar efter att i olika sammanhang föra fram vikten av att anlägga ett barnperspektiv i alla beslut som berör barn och unga. Detta innebär ofta en stor utmaning för vuxenvärlden som istället utgår från olika vuxna synvinklar då en fråga om barn ska diskuteras eller lösas. Vuxnas attityder till barn präglar i hög grad deras uppfattning om vad som är bra för barn och hur ett problem som rör barn ska lösas. Attityder är svåra att påverka och förändra eftersom de oftast är djupt rotade i var och en av oss.

Att anlägga ett barnperspektiv handlar inte om att betrakta en företeelse ur en vuxens synvinkel. Det handlar inte heller om att utifrån sin profession i arbetet med barn och unga anlägga den professionelles synpunkt. Det handlar vidare inte om att anlägga ett föräldraperspektiv.

Ett barnperspektiv handlar istället om att noga analysera vilken/vilka konsekvenser som det enskilda beslutet eller handlingen får för det enskilda barnet eller för barn som grupp (barnkonsekvensanalys). Att lyckas med detta är svårt. Utgångspunkten måste vara att försöka sätta sig in i barnets situation och se frågan utifrån barnets synpunkter, erfarenheter och värderingar. Det kräver förutom kunskap om barns behov och utveckling också bra metoder för att samtala med barn, bra metoder för att utreda barns åsikter och till sist metoder för att strukturera och konsekvent genomföra en analys av resultatet. Det förutsätter med andra ord, förutom insikt om behovet av att anlägga ett barnperspektiv och kunskap om barnet och barns utveckling, även ett strukturerat arbetssätt som möjliggör att barnets/barnens åsikt utreds, doku-

menteras och värderas. Utan tillräcklig insikt och strukturerat utrymme tas sällan barnets åsikt tillvara, och än mindre klarar samhället av att anlägga ett genomarbetat barnperspektiv på den aktuella frågan.

Barnkonventionen kan betraktas som ett mål eller en vision men måste också ges möjlighet att verka fullt ut. Utgångspunkten bör alltid vara att barnkonventionens anda och intentioner, i så hög grad som möjligt ska beaktas, såväl i små vardagsbeslut som i större strukturella frågor som riksdagsbeslutade försäkringskonstruktioner.

I det svenska samhället, som å ena sidan är mycket sektoriserat, ligger här en betydande svårighet. Å andra sidan är det en möjlighet att låta barnkonventionen "mainstreamas", och på så sätt genomsyra alla beslut som på olika samhällsliga nivåer berör barn. Om man ser till barnets behov måste man börja diskussionen mer förutslättningslöst än att genast diskutera olika tekniska lösningar. Frågan handlar då främst om barnets/barnens behov i ett vidare perspektiv.

Barnet har egna rättigheter

Barn är egna individer med självständiga rättigheter. De är egna subjekt och bör inte betraktas som bihang till sina föräldrar. Barn har fullt människovärde och har naturligtvis lika stort värde som vuxna. Barn har, precis som vuxna, rätt till respekt, inflytande och integritet. Vuxna har en skyldighet att i sin kontakt med barnet lyssna på vad barnet säger och att anstränga sig för att aktivt ta reda på och ta till sig barnets upplevelse och åsikt. Artikel 12 i barnkonventionen, som slår fast att varje barn som är i stånd att bilda egna åsikter, har rätt att komma till tals i alla frågor som indirekt eller direkt berör honom eller henne, är tvingande. Den ska samhället inte göra avkall på. Rätten för barnet att uttrycka sina åsikter är med andra ord absolut. Det är en rättighet men ingen skyldighet för barnet att uttrycka sin åsikt. Man får inte begränsa barnets rätt att komma till tals med att argumentera att det inte vore till barnets bästa för honom/henne att få uttrycka sin åsikt. Artikel 12 kräver att samhället organiseras så att barnets åsikt tas tillvara och vägs in då vuxna fattar olika beslut som berör barnet. Denna rättighet tillkommer varje barn, även de yngsta och barn med funktionshinder som kan ha svårare att uttrycka sin åsikt verbalt. Barnet behöver

inte kunna tala. Vuxna måste aktivt försöka förstå barnet oavsett på vilket sätt barnet kommunicerar. Samhället måste därför utveckla metoder att lyssna till de yngsta barnen som ännu inte har tillgång till det talade språket och till varje barn som av andra skäl inte kan tala. Här finns redan en del spännande och intressant forskning att ta tillvara, men kunskap om metodik att samtala med de yngsta barnen och barnen utan talspråk behöver prioriteras och fortsatt utvecklas. Vid stigande ålder och mognad har barnet rätt till självbestämmande. Skyldigheten att beakta barnets åsikt är enligt artikel 12 i barnkonventionen satt i relation till barnets ålder och mognad.

Barnkonventionen och föräldraförsäkringen

Det finns skäl att se närmare på de artiklar i barnkonventionen som har indirekta eller direkta beröringspunkter med frågor om uppväxtvillkor och föräldraskap.

I inledningen (preambeln) till barnkonventionen slås fast att familjen är den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för bland andra barnen och att familjen har stor betydelse för barnens utveckling och välfärd. Det slås vidare fast att familjen bör ges nödvändigt stöd, i form av skydd och bistånd, så att den fullt ut kan ta på sig sitt samhällsansvar. Vidare bör enligt barnkonventionens preambel barnet, för att fullständigt och harmoniskt kunna utveckla sin personlighet, växa upp i en familjemiljö som präglas av lycka, kärlek och förståelse.

Artikel 3 slår fast att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet. Det slås vidare fast att konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för barnets välfärd, och med hänsyn till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer barnets föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder för detta ändamål.

Artikel 3 kan därmed sägas kräva av konventionsstaterna att aktivt anpassa generella samhällsinsatser till att även möjliggöra flexibla och individuella lösningar som är till varje enskilt barns bästa.

Artikel 5 handlar om att samhället ska respektera föräldrarnas roll och att föräldrarna ska hjälpa barnet att utöva sina rättigheter. Artikelns lyder:

Konventionsstaterna skall respektera det ansvar och de rättigheter som tillkommer föräldrar eller där så är lämpligt, medlemmar av den utvidgade familjen eller gemenskapen enligt lokal sedvänja, vårdnadshavare eller andra personer som har ett lagligt ansvar för barnet, att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention.

Artikel 18 fokuserar på frågor om uppfostran och utveckling. Det slås tydligt fast att konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrar har ett gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Föräldrar eller vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Barnets bästa ska för föräldrar och vårdnadshavare komma i främsta rummet.

Artikelns slår även fast att konventionsstaterna ska garantera och främja de rättigheter som barnet har enligt barnkonventionen genom att ge föräldrar/vårdnadshavare lämpligt bistånd då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran. Konventionsstaterna ska även säkerställa utvecklingen av institutioner, inrättningar och tjänster för vård av barn.

Artikel 26 tar upp barnets rätt till social trygghet. Konventionsstaterna ska erkänna rätten för varje barn att åtnjuta social trygghet, innefattande socialförsäkring, och ska vidta nödvändiga åtgärder för att fullt ut förverkliga denna rätt i enlighet med den nationella lagstiftningen. Förmånerna ska, om det är lämpligt, beviljas med hänsyn till de resurser som barnet och de personer som ansvarar för barnets underhåll har och hänsyn ska tas till deras omständigheter i övrigt. Hänsyn ska även tas till alla andra förhållanden som är av betydelse i samband med en ansökan om en sådan förmån för barnet eller för dess räkning.

Artikel 27 handlar om levnadsstandard. Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling. Föräldrar och andra som är ansvariga för barnet bär huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling.

Det slås vidare fast att konventionsstaterna i enlighet med nationella förhållanden, och inom ramen för sina resurser, ska vidta lämpliga åtgärder för att bistå föräldrar och andra som är ansvariga för barnet. Det kan till exempel handla om att tillhandahålla materiellt bistånd (mat, kläder och bostad) och att utarbeta olika psykosociala stödprogram.

Barnperspektiv i Föräldraförsäkringen

Debatten om föräldraförsäkringens konstruktion har i stor utsträckning kommit att handla om föräldrars behov, arbetsmarknadens behov, samhällets jämställdhetssträvanden mellan könen och frågor som rör familjens självständighet i förhållande till samhället i övrigt. Ett noggrant analyserat barnperspektiv har beklagligt nog inte förekommit i tillräckligt stor utsträckning i debatten, fastän frågan om föräldraförsäkringen i huvudsak bör handla om de yngsta barnens behov av, och rätt till, bra anknytning, trygghet, god omvårdnad, stimulerande utveckling i lärande miljöer och bra relationer. Föräldraförsäkringen är i grunden till för barnet och borde därför konstrueras så att den kan bidra till bra lösningar för varje enskilt barn. Flexibilitet att möta individuella behov är svårt att förena med generella lösningar, men samhället bör göra sitt yttersta för att nå så nära målet som möjligt. Häri ligger en stor utmaning men också en enorm möjlighet att lägga grunden för en bra barndom för varje barn, som förutom mänskliga mervärden också kan leda till annan samhällsekonomisk nytta. Barndomen är inte ett förstadium till vuxenlivet, utan en mycket viktig del av livet.

Barn har rätt till båda sina föräldrar. Denna rättighet bör i hög grad präglade hur samhället väljer att organisera och stimulera föräldrarna att i början av barnets liv, och på heltid, ta hand om barnet. Det är av avgörande betydelse för barnet att båda föräldrar erbjuds verkliga möjligheter att vara föräldralediga. Barnets rätt till båda sina föräldrar måste garanteras så långt det är möjligt. Barnet har behov av att redan som litet få en nära och djup kontakt med båda sina föräldrar. Det är också av mycket stor betydelse att samhället garanterar alla barn samma rätt att vara hemma med någon förälder/vårdnadshavare. Detta innebär i sin tur att samhället tydligt måste utforma reglerna för undantag från huvudregeln om individuellt knutet uttag av medgivna antal föräldradagar. Kraven om

individuella uttag och exakta krav om fördelning av antal föräldradagar mellan föräldrarna får inte tvinga något barn till kortare tid hemma därför att den ene föräldern omöjligt kan eller vill nyttja sin möjlighet till föräldraledighet, eller om föräldern av andra skäl är direkt olämplig att vårda barnet och därmed inte bör nyttja möjligheten till föräldraledighet. Behov av dessa undantag kan till exempel bli aktuellt i de fall då en förälder sitter i fängelse, är aktiv missbrukare eller är allvarligt sjuk. När man väljer att fördela dagarna mellan föräldrarna bör man alltså även söka en bra lösning på hur dagarna ska fördelas i de fall en förälder omöjligen kan, vill eller bör ta ut sin del. Undantag från huvudregeln om könsneutral fördelning av föräldradagarna måste med andra ord medges.

Föräldrar, föräldrabalk och föräldraförsäkring

Enligt barnkonventionens artikel 18 har barnets båda föräldrar gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Barnets båda föräldrar är i regel mycket betydelsefulla för varje barn och för barnets utveckling. Det är därför av stor betydelse för barnet, att samhället aktivt och genom både riktade och generella insatser stöttar barnets båda föräldrar i sin föräldraroll. Under barnets uppväxt kan båda föräldrarna tillsammans, eller varje förälder var för sig, behöva rådgivning, information och stöd. Barnets rätt till stimulerande och trygga uppväxtvillkor kräver att samhället organiseras så att barndomen blir både utvecklande och trygg och att föräldrar kan få ta del av olika stödjande insatser som därmed indirekt kommer barnet till del. De barn som har givits möjlighet till god anknytning till båda sina föräldrar ges sannolikt ökad möjlighet till en livslång relation med båda föräldrarna, oavsett andra yttre omständigheter som kan inträffa senare under uppväxten. Barnets rätt till båda sina föräldrar under hela barndomen bör präglade samhällets konstruktion av föräldraförsäkringen.

Genom att benämna något sänds signaler om innebörden av en omständighet eller en företeelse ut. Det faktum att föräldrabalken i svensk lagstiftning benämns just föräldrabalken sänder signaler om vilka perspektiv som ska präglade frågor om omsorg om barn, vårdnad om barn, boende, umgänge med barn och föräldraskap. Det borde vara barnets behov och rättigheter som ska präglade och genomsyra de beslut som fattas rörande barnets uppväxt och barndom, på samma sätt som föräldraförsäkringen bör möjliggöra för

barnet att få god omsorg av sina föräldrar. Försäkringens huvudsyfte, att försäkra barnet rätten till god omsorg av båda sina föräldrar under barndomen, bör i högre grad präglade benämningen av försäkringen ifråga. Man bör kalla saker vid sitt rätta namn. Då ökar förhoppningsvis förståelsen av innebörden och fokus hamnar på rätt fråga. I det här fallet handlar det om barnets rätt till båda sina föräldrar.

Barns egen uppfattning om föräldrar

Barn i Sverige är i stor utsträckning nöjda med sina familjer. På direkt fråga om hur en bra förälder ska vara så svarar barn vi ställt frågan till att föräldrar ska vara snälla, vara förstående och vara omtänksamma. Föräldrar ska bry sig och lyssna på sitt barn, vara stränga när det behövs och så ska föräldrar vara roliga och ha humor. Dåliga föräldrar är, enligt barnens uppfattning, de föräldrar som inte bryr sig, som inte lyssnar och som struntar i hur barnet har det. När barn framhåller viktiga faktorer i relationen till sina föräldrar så pekar de på kärlek och förståelse.

Barnombudsmannen har uppdraget att företräda barn och unga och försöker i alla sammanhang som ges ta tillfället i akt att föra fram ett barnperspektiv på den aktuella frågan. Frågan om föräldraförsäkringens konstruktion har stor bäring på i vilken omfattning barn i Sverige får omvårdas och vara med sina föräldrar under sina första levnadsår. Forskningen brukar peka på att denna tid, ur olika perspektiv, är mycket betydelsefull. Jag hoppas därför att den framtida konstruktionen av föräldraförsäkringen kan komma att bidra till en positiv förändring för varje barn i det avseendet.